

címke: **Tanulmány**

„A Habsburgok történelmi bűnei?”*

Az alábbiakban a Habsburgok három „történelmi bűnét” szeretném kicsit nagyító alá venni, úgymint a „gyarmatosító gazdaságpolitikának”(I.), az ország „közigazgatási szétszabdolásának”(II.) és a „nemzetiségek ellenünk uszításának” (III.) a vádját. Az ezekben a kérdésekben felvetettekre „*Valóban ..., igen de ...*” típusú válaszokkal szeretnék reagálni.

I., A „gyarmatosító Habsburg gazdaságpolitika” tézist Berzeviczy Gergely (1763-1822) fogalmazta meg először, de az 1849-es Függetlenségi nyilatkozatnak is az egyik központi gondolatát alkotja. Legteljesebben azonban Eckhart Ferenc (1885-1957) dolgozta ki az 1920-as években gazdag forrásbázisra, de annak igencsak kiszakító, tendenciózus értelmezésére alapozva. Az Eckhart-tézis három pilléren nyugodott:

- 1.) Magyarország és az örökös tartományok a 18. században közel azonos fejlődési bázisról indultak.
- 2.) A diszkriminatív Habsburg gazdaságpolitika Magyarországot az élelmiszer- és nyersanyag-ellátó, valamint az iparcikkek felvevőpiacának a szerepére „kárhoztatta”.
- 3.) Mindez egy ígéretes fejlődést fojtott el félgyarmati szerepre ítélve az országot.

De nézzük meg, pontról pontra haladva vizsgáljuk meg, hogy mi a valóság.

I.) A török idők pusztításaiból regenerálódó Magyarország a mindezt és a 30 éves háború pusztításait is javarészt elkerülő Ausztriával és Csehországgal akkor sem volt paritásban, ha ezen részeken még csak kibontakozóban volt az a városiasodás és iparosodás, amelyre éppen a század közepétől Szilézia elvesztése után alapozni lehetett. 2.) Az úgynevezett európai munkamegosztás már a 15–17. században kialakult, csak éppen Sziléziával szemben, amely 1741-ig a Habsburg Monarchia legiparosodottabb tartománya volt. 3.) A mezőgazdasági jelleg sem Svájc, sem Dánia, sem az amerikai Észak brit gyarmatai, de még Nagy-Britannia bizonyos területei esetében sem gátolta a forgalom sűrűsödését és a vagyoni tőkésedését, ha ennek mentalitásbeli háttere és a mezőgazdasági tevékenységnek a háziiparral való kiegészülése megtörtént. Márpedig a Mária Teréziának éppen a háziipar fellendítése érdekében hozott rendeletei tekinthetőek kifejezetten sikertelennek. Az örökös tartományok számára fenntartott gyapoton túl ugyanis az uralkodónő igencsak pártolta volna a házi len- és a kenderfeldolgozást, mely törekvéseknek a magyarországi, Tessedik Sámuel által is oly gyakran kárhoztatott tradicionalizmus erősen ellene szegült.

Mária Terézia 1754-es vámrendeletével valójában a felvilágosult abszolutizmus egyik leggyakoribb reformterületének, a merkantilista gazdaságpolitikának intézkedéseit kezdte megvalósítani a Habsburg Monarchia birodalmi keretei között. A számos és jól táplált, boldog és tevékeny alattvaló biztosítása alapelvvé vált, a tartományok érdekei nem érvényesülhettek egymás rovására. Mindenhol a történetileg kialakult sajátosságoknak megfelelő fejlesztési modellt kívántak biztosítani. Kettős vámhatár jött létre, amely egy birodalmi és egy magyar vámhatárból állt. A vámtételek megállapításával a magyar élelmiszereket és nyersanyagokat az örökös tartományok számára lehetett biztosítani, a Birodalom piacairól pedig ki lehetett szorítani a külföldi iparcikkeket. A vámrendelet az osztrák és cseh piacot a magyarországi iparcikkokkal szemben is védelmezte. Az egyenlőtlen elbírálást (ezt nevezzük diszkriminációnak)

jellegnek) az udvar az örökös tartományi nemesség adókötelességével és a magyarországi adómentességével indokolta. Sajátos módon az a logika rejtett ennek háttérében, hogy a magyar belső piac nagyon szűk, a belső fogyasztás nagyon alacsony volt. A jobbágygazdaságok pénzbeli adóterheik kitermelése mellett (melyen belül az államiak képezték a döntő hányadot) alapvetően önellátásra termeltek. Ilyen körülmények között a luxusfogyasztását alapvetően külföldről beszerző nemességet a vámmal mintegy fogyasztási illetékkal indirekt módon megadóztatta. Bár a vámrendelet a birodalmi merkantilizmus szellemében született, a belső (magyar) vámhatár fenntartása végső soron a későbbiekben Magyarországnak, mint önálló gazdasági egységnek a megerősödéséhez is vezetett a birodalmon belül. Valóban igaz, hogy a Habsburgok Magyarország gazdag ásványkincs-készlete fölött (ami jóval meghaladta egyéb országaik és tartományaik hasonló gazdagságát) több mint háromszáz esztendeig szabadon igyekeztek diszponálni, de tudomásul kell vennünk, hogy

a.) egy ország gazdagsága soha nem a kizárólagosan objektív adottságaitól, hanem az ezt felhasználó lakosságának a találékonyságától is függ;

b.) ennek a gyakorlatnak a jogalapját az 1439. évi dekrétum egyik cikkelye alapozta meg, ami kimondta, hogy az ország végvárait a király kizárólag saját jövedelmei terhére köteles fenntartani, és ennek fejében nyilvánították a regalék részét képező bányajövedelmeket (az urburákat) királyi felségjoggá.

c.) mivel ezek növelésében a Habsburgok közvetlenül is érdekelve voltak, meg is tették mindent a fejlesztése érdekében (lásd pl. a selmecebányai bányászati akadémia).

d.) ha ilyen háttér mellett vizsgáljuk a kérdést, és úgy tesszük fel, hogy „Finanszírozták-e a Habsburgok az országot védő végvárrendszert?”, akkor azt kell mondanunk, hogy igen. Éppen Pálffy Géza kutatásaiból tudjuk, hogy a török időkben az oly gazdag Magyarország csak a töredékét lett volna képes fenntartani saját erejéből azoknak a végváraknak, és csak a töredékét lett volna képes fegyverben tartani azoknak a végváriaknak, amelyeket, és akiket így sikerült. Az egy más kérdés, hogy ez a 17. századi hadügyi-igazgatási forradalom előtt mire volt elég, és hogy akiknek a hozzájárulásából a Habsburgok ezeket a külső forrásokat továbbították, azoknak maguknak is elemi érdekük volt a törököket minél távolabb tartani saját határaiktól, A császári haderő pedig, amelynek 1715-től magyarországi illetőségű ezredei is voltak, és amelyet 1745-től nem véletlenül hívtak császári-királyinak (ebből a magyar önállóság és az alkotmányos jelleg hangsúlyozása miatt lett 1867-ben császári és királyi), rövidebb intermezzóktól eltekintve, 200 évig sikerrel tartotta távol a külső ellenséget az országtól, biztosítva ezáltal a békés fejlődés feltételeit.

II.) A második kérdést eleve pontosítanom kell. A Habsburgok nem szétszabdalták, hanem 1711 után nem állították helyre a középkori Magyarországi területi egységét. És ez a helyzet csak az 1867-es kiegyezés után, néhány éves átmenettel rendeződött. 1869-ben megvalósult Erdély közigazgatási uniója, 1871-ben feloszlatták a katonai Határőrvidékeket. Ez a széttagoltság valóban fájó sebet jelentett, különösen az 1790 után kialakuló modern magyar nemzeteszmé számára. De nem szabad elfeledkeznünk róla, hogy különböző okoknál fogva (amibe itt nincs lehetőség részletesebben belemenni) az elkülönülés fenntartása Erdély esetében az 1780-as évekig egy transzszilván tudatú rendiség egyértelmű támogatásával történt, ahogy arról sem, hogy az 1741-es koronázási hitlevél előírta bizonyos területek reinkorporálását, és ezt a programot Mária Terézia nagyon okosan végig is vitte. Uralkodása

idején Erdély nagyfejedelmi rangra emelése mellett hat hullámban visszacsatolásokat is végrehajtott úgy, hogy ezekből mindig politikai tőkét is tudott kovácsolni saját népszerűsége és felvilágosult abszolutisztikusnak is nevezhető reformjai társadalmi elfogadtatása érdekében. A közeledő halállal szembenézve 1778-ban nyugodt lelkiismerettel írhatta le az uralkodónő: „Jó magyar nő vagyok.” Vagyis a legnagyobb ellenérdeket kiváltó Temes(vár) Bácság (Bánát) reinkorporálásával teljesítette a koronázásakor tett esküjét. Ezáltal egyszerre bizonyult politikailag a rendi értelemben vett magyar nemzet hűséges fejének és teljesítette Istentől rárótt vallásos kötelességét. És ennek az állításnak az igazságával nehéz lenne vitatkoznunk.

3.) A kérdés harmadik része a legkényesebb. Valóban, a nemzetiségeket a Savoyai Eugén-féle politikai koncepció óta a magyar rendiség oldalában tartott túskeként kezelték. Ez a félelem a Rákóczi-féle szabadságharc tapasztalataiból táplálkozott. Mindez a Habsburgok számára azt jelentette, hogy nemzetiségek ügyei nem magyar belügynek, hanem „patrimonium Austriaca”-nak, lényegében a dinasztikus hűséghez kapcsolt birodalmi ügynek számítottak. Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk róla, hogy 1714-től mindenki számára nyilvánvaló váltak az ország soknemzetiségűvé válásának kulturális és politikai vonatkozásai. Márpedig ezt a helyzetet a Habsburgok nem okozták, hanem alapvetően a török pusztítások következtében megörökölték. Való igaz, hogy a Habsburgok bizonyos válságszituációkban etnikai polgárháború szításától sem riadtak vissza, ugyanakkor az ezzel ellenkező kölcsönös bölcsesség példáit is bőven megtaláljuk. 1744-ben úgy nyilvánították Erdélyben a görög katolikus vallást bevetté, hogy közben a románság negyedik rendi nemzetté válása elé is gátat vetettek. Az 1770–1779 közötti úgynevezett illír rendeletekkel Mária Terézia úgy biztosította a görögkeleti szerb egyház (amelynek akkor még román egyházrészei is bőven voltak) szabad vallásgyakorlatát, autonómiáját, alapítványainak, oktatásügyének önálló fejlődési lehetőségét, hogy közben az egyház politikai ügyekben kifejtett közhatalmát is megvonta. A görögkeleti egyház magyarországi törvényes bevetelét az 1790-91. évi országgyűlés hajtotta ilyen alapon végre. 1848-49 sokkja után nem véletlenül lett a magyar politikai élet is megértőbb a nemzetiségi követelések irányában, ami az 1868. évi XLIII. tc. (a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában) politikai bölcsességében összegződött. Lehet az ezzel a törvénnyel teremtett helyzetet a betartás vagy be nem tartás szempontjából is kritizálni, de vegyük észre, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát az utódállami és a kommunista történelemszemlélet propagandájával ellentétben, nem a „nemzetiségi kérdés állandósult válsága” darabolta szét, hanem hogy az 1890-es évektől a magyarországi nemzetiségi kérdés a világ újrafelosztásának és a szövetségi rendszerek kialakulásának világhatalmi konstellációja részévé vált.

1867 után nem sokkal egy francia diplomata még dicsérte a kiegyezés rendszerét. Így kell – úgymond – a költségek feléért a jogok felét és a befolyás egészét megszerezni. A Monarchiát a francia diplomácia akkor még Németország és Oroszország között egyensúlyozó tényezőnek vélte. Az 1879-es kettős szövetség és az 1893-as orosz-francia kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötésével mindez alapvetően megváltozott. Az orosz külpolitika pánszláv és pánortodox jellege erősödött, a francia publicisztika jelentősen infiltrálódott orosz ügynökök által (olyan újságírókkal, akik orosz pénzért orosz érdekek szerint írtak). És ez az új irányú „nyilvánosság” felfedezte a közvéleménnyel az elnyomott keleti rokonságot. Magyarországon 1904-ben, majdnem három évtizedes regnálás után megbukott a szabadelvű kormány. 1905-ben egy olyan választási eredmény született, aminek az eredményét Ferenc József nem volt hajlandó elfogadni, mégpedig azért, mert a függetlenségi kerültek többségbe, akiknek a programját Ferenc József elutasította. Ezek a

politikai erők hosszas huzavonát követően, 1906-ban jutottak hatalomra egy megismételt választás után, de akkor sem magukban, hanem egy koalíciós kormány keretében, ahová mérsékelt '67-eseket kellett kulcspozíciókba venniük. A Monarchia trónörökösének, Ferenc Ferdinándnak a környezetében Aurel Popovici ekkor már a Monarchia föderatív átszervezésének a tervét vetette papírra, Magyarország etnikai elvű megcsonkításával a középpontban. Lehetetlen megmondani, mennyi ebből az ábrándozás és mennyi Ferenc Ferdinánd saját nézete. Csak annyi bizonyos, hogy a trónörökös maga azt nyilatkozta, ha ő lesz az uralkodó, akkor Tisza István 24 óra múlva már nem lesz miniszterelnök, különben Tisza 48 órán belül forradalmat robbant ki ellene. Az angol és a francia közvélemény ekkor már erőteljesen németellenes volt, és az antant szövetség is formálódott. A függetlenségi Magyarország egy pillanatra olyan tényezőnek tűnt az antant számára, ami letérítheti Magyarországot, és gravitációs hatása nyomán letéríti az egész Monarchiát is a német szövetségről. A függetlenségek nemzetiségi okokból kifejezett német elkötelezettsége kiváltotta azt a hatást, hogy a brit közvélemény is felfedezte a történeti Magyarország nemzetiségeit. Egy Robert William Seton-Watson nevű neves tudós és publicista, buzgó skót presbiteriánus, látszatra inkább egy naiv idealista, mint egy megvett ember (bár nemcsak pénzzel lehet valakit megvenni). Tény az, hogy amikor másodsorra is bejárta Magyarországot, akkor úgy adták az ország peremvidékein a nemzetiségi vezetők kézzel a kézre, hogy akkor ő már magyar vezetővel nem találkozik és a Magyarországról alkotott véleményeket csak szűrte egy megfelelő szűrőn keresztül kapja meg. Ami ezután az angol sajtóban megjelent már tulajdonképpen úgy kell vennünk, mint a felkészülést a háborúra. A gátlástalan propaganda eszmei háttérét brit részről a Herbert Spencer-i „etika” adta. Eszerint az evolúciósan rátermettebbnek etikai kötelessége minden eszközt bevetni az evolúciós szempontból alacsonyabb rendűvel szemben. Az evolúciós szempontból alacsonyabb rendűvel szembeni minden kedvezés etikai véttség. A britek felsőbbrendűségük tudatában manipuláltak Közép-Európa népeivel.

Kovács Kálmán Árpád történész
Veritas Történetkutató Intézet

*A tanulmány a Klebelsberg Emlékházban, a VERITAS Estek programjaként 2019. január 30-án elhangzott előadáshoz kapcsolódik, melyről „Az Értelmelem, az Érzelem és a Történelem - A Habsburgok megítélése napjainkban” címmel jelent tudósítás.

http://v4fund.archi/tudositas_habsburgok_megitelese/

Tag:

V4 Építészeti Alapítvány, Klebelsberg Emlékház, VERITAS Estek, Dr. Kovács Kálmán Árpád, Habsburgok, I. Lipót, Mária Terézia, Ferenc József

Tag-ek: